

چهره‌نگاری درباری

هنر قاجار در گنجینه‌های روسیه تزاری

www.ketab.ir

کیانوش معتقدی و علیرضا بهارلو

سرشناسه: معتقدی، کیانوش، ۱۳۶۱ -
 عنوان: نام پدیدآور: چهره‌نگاری درباری: هنر قاجار در گنجینه‌های روسیه
 تزاری: هنر قاجار در گنجینه‌های روسیه تزاری / نویسندگان کیانوش معتقدی و
 علیرضا بهارلو: ویراستار رویا وزیری.
 مشخصات نشر: ساری: خانه فرهنگ و هنر مان، ۱۴۰۳.
 مشخصات ظاهری: ۱۶۰ص: مصور.
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۰۲۱۱-۵-۶
 اهمیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: در کتاب پیش رو ۷۹ اثر مهم و کمترشناخته شده از گستره
 جغرافیایی روسیه تزاری از میان آثار موجود در موزه ارمتاژ، سن پترزبورگ؛
 موزه هنرهای شرقی، مسکو؛ و موزه ملی گرجستان بررسی شده است.
 موضوع: نقاشی ایرانی -- قرن ۱۳.
 Art, Iranian -- ۱۹th century
 شمایل‌نگاری -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۳ ق.
 ۱۹th century -- Icon painting -- Iran -- History
 هنر ایرانی -- قرن ۱۳ ق.
 ۱۹th century -- Painting, Iranian
 شناسه افزوده: بهارلو، علیرضا، ۱۳۶۳ -
 Baharloo, Alireza: شناسه افزوده:
 رده بندی کنگره: ND۹۸۴
 رده بندی دیویی: ۷۵۹/۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۶۱۰۷۸
 اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

تصویر روی جلد:
 تکه چهره عباس میرزای نایب السلطنه

www.ketab.ir

چهره‌نگاری درباری

هنر قاجار در گنجینه‌های روسیه تزاری

نویسندگان: کیانوش معتقدی و علیرضا بهارلو

ویراستار: رویا وزیری

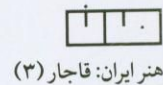
گرافیک: استودیو مان

چاپ و صحافی: افست شمال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۰۲۱۱-۵-۶

چاپ اول: بهار ۱۴۰۳

شمارگان: ۴۰۰ نسخه

هنر ایران: قاجار (۳)

☎ ۰۹۳۷۳۰۳۴۵۲۴
@maancentre
www.maancentre.com

تمامی حقوق این اثر برای «خانه فرهنگ و هنر مان» محفوظ است. تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه چاپی، صوتی، تصویری و انتشار در فضای مجازی، منوط به اجازه کتبی از ناشر است.

مقدمه ۹

سیری در گنجینه‌های تصویری قاجار ۱۳

چهره‌نگاری درباری دوره قاجار: پیشینه و ماهیت ۲۳

نقاشی و نقاشان عهد فتحعلی شاه و محمدشاه ۳۷

باستان‌گرایی در هنرهای مناعی و تصویری قاجار ۷۹

تصویر زن در نقاشی قاجار ۹۱

فرهنگ و زندگی درباری در عصر قاجار ۱۳۳

هنرهای عامیانه و مذهبی قاجار ۱۴۳

نقاشی و نقاشان عصر ناصری ۱۵۳

مقدمه

مطالعه و بازخوانی تاریخ نقاشی ایران در عصر قاجار (۱۳۴۴-۱۱۹۹ ه.ق. / ۱۹۲۵-۱۷۸۵ م.) از دیدگاه دوگانه تاریخ هنر و فرهنگ مادی آخرین فصل از تاریخ سنتی تحولات تصویر در جهان ایرانی است. هنر قاجار به عنوان دستاورد دوران متاخر تاریخ ایران و هنری که با سیاست، جامعه، ادبیات و باورهای دینی پیوندی نزدیک داشته، از ظرفیت‌های بالقوه و ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار است. یکی از ویژگی‌های مهم در هنر نیمه اول قاجار، خلق الگوهای جدید با مضامین درباری بود که پس از تأیید شاه و تثبیت آن در ساختار کارگاه سلطنتی، به دفعات بازتولید می‌شد.

دوران قاجار، عصر شکوفایی نقاشی و وفور تصویر بود. در این میان، توجه ملوکانه به تولید پرتره‌های سلطنتی و همزمان، گسترش تصویر قدرت در فضای دربار و جامعه عصر فتحعلی شاه موجب شکوفایی هنرهای دیداری در سطوح مختلف شد. بعدتر با آغاز عصر ناصری و گسترش روابط ایران با غرب، ورود و ظهور رسانه‌های هنری جدید (عکاسی و چاپ) و سفرهای فرنگ شاهان و رجال قاجار به اروپا، سبک چهره‌نگاری درباری دستخوش تحولات ساختاری و معنایی تازه‌ای شد.

در حال حاضر علاوه بر کاخ‌ها و موزه‌های داخل کشور،^۱ مجموعه‌های عمده‌ای که نقاشی‌های قاجاری در آنهاست، در روسیه و بریتانیا (میراث دوران استعمار) قرار دارند و بررسی و گردآوری همه این مجموعه‌ها در کنار هم، تصویر دقیق‌تر و کامل‌تری از روند توسعه و دگرگونی چهره‌نگاری درباری قاجار را پیش روی پژوهشگران و متخصصان این عرصه می‌گذارد.

در میان مجموعه‌های موجود از چهره‌نگاره‌های درباری عصر قاجار، از دیرباز تاکنون چند مجموعه مهم و کمتر شناخته شده در گستره جغرافیایی روسیه تزاری نگهداری می‌شوند که از آن میان، آثار موجود در «موزه ارمنیاز»، سن پترزبورگ؛ «موزه هنرهای شرقی»، مسکو؛ و «موزه ملی گرجستان»، تفلیس، جزو شاخص‌ترین نمونه‌هاست.

بهار، هنرمند: ابوالقاسم اصفهانی، رنگ روغنی روی مقوای، دوره قاجار، ۱۳۱۹ ه.ق. / ۱۹۰۱-۲ م..

۸۳ × ۶۰ سانتی متر، موزه ملی گرجستان (AG 931)

کتاب حاضر، با هدف بررسی و ارزیابی مجموعه‌های مذکور، که عمدتاً در زمان سلطنت فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار در ایران خلق و به مجموعه‌های روسیه تزاری وارده شده‌اند، اختصاص دارد. شایان ذکر است که فصل آخر کتاب، تکمله‌ای کوتاه بر تداوم سنت‌های تصویری آرمان‌گرایانه دوره اول قاجار و سرآغاز زایش سبک و رویکردهای نوین در حوزه تصویرگری عینی عصر ناصری است که با گذشته خود تفاوت‌های بصری آشکاری دارد.

در این مجلد، نقاشی‌های سلطنتی قاجار (گنجینه‌های روسیه) ذیل دو مؤلفه موضوع و مضمون طبقه‌بندی شده‌اند و برای هر بخش، متنی توصیفی-تحلیلی ارائه شده است. در این میان برای گزینش تصاویر و نشان دادن روند تحولات تصویری، از سه منبع بهره گرفته شده: مراجعه و بازدید از موزه‌ها، مطالعه و بررسی کتاب‌ها و کاتالوگ‌ها، و مراجعه به درگاه‌های اینترنتی موزه‌ها و مجموعه‌ها.

در بین منابع مکتوبی که مورد توجه و استفاده نگارندگان کتاب حاضر قرار داشته، کاتالوگ مجموعه نقاشی‌های قاجاری گرجستان (شالوا امیراناشویلی، ۱۹۴۰م)، قدیمی‌ترین پژوهش در این زمینه به شمار می‌آید. همچنین پژوهش‌های ارزشمند متخصصان و موزه‌داران گرجی و روس، همچون ایرینا کوشوریدزه^۲، آدل آدامووا^۳، ولادیمیر لوکونین^۴، آناتولی ایوانوف^۵، داریا واسیلیوا^۶ و دیگران، منابعی مهم از نظر انتشار تصویر و تحلیل بوده است.

در کنار منابع فوق، تازه‌ترین نمایشگاه تخصصی هنر و نقاشی قاجار، با عنوان «شکوه غروب»^۷ که در سال ۲۰۲۱م. در مسکو برگزار شد، دستمایه اصلی این پژوهش بوده است.

در کتاب پیش رو، ۷۹ اثر مورد مطالعه قرار گرفته و منتشر شده که در مواردی برای مقایسه تصویری-تطبیقی، نمونه‌هایی از سایر منابع و مجموعه‌ها (غیرروسی) نیز افزوده شده است. در اینجا لازم است از پیشگام مطالعات هنر قاجار در گرجستان، شالوا امیراناشویلی یاد کنیم. همچنین سپاسگزار دوستان و همکارانمان، آقایان نایب شیرازی و فرمان علی و خانم نرگس ناصری هستیم. امید است انتشار این اثر برای ارتقای آگاهی نسبت به اهمیت نقاشی قاجار مورد توجه پژوهشگران و دانشجویان و علاقه‌مندان واقع شود.

کیانوش معتقدی

علیرضا بهارلو

تهران، ۱۴۰۳

۱. مجموعه جهانی کاخ گلستان، موزه هنرهای زیبای کاخ سعدآباد، کاخ - موزه نیاوران، موزه ملی ملک، موزه رضا عباسی، موزه مکتب کمال‌الملک باغ نگارستان، موزه کاخ مرمر تهران، موزه هنرهای ملی اصفهان، موزه پارس شیراز.
2. Irina Koshoridze / 3. Adel Adamova / 4. Vladimir Loukonine / 5. Anatoli Ivanov / 6. Daria Vasiliyeva / 7. Splendor of the Sunset